

En global verdensorden

Semesteressay

Larsen, Mihail

Publication date:
2008

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Larsen, M. (2008). En global verdensorden: Semesteressay.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

En global verdensorden

Semesteressay

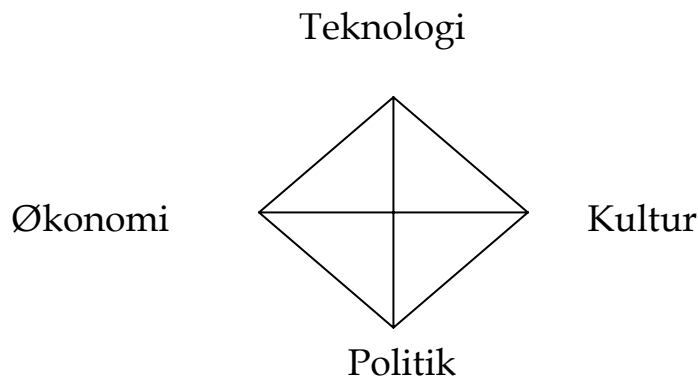
Af Mihail Larsen

For 20 år siden var der ikke mange, som talte om 'globalisering', og de, der gjorde, mente ofte noget meget forskelligt. I dag taler en masse mennesker om globalisering, og vores egen regering har ligefrem nedsat et Globaliseringsråd (april 2005); men der er fortsat meget forskellige opfattelser af ordets betydning.

Det er ikke så mærkeligt, for ordet henviser til en meget omfattende og meget kompliceret udvikling, som rummer mange forskellige aspekter. De forskellige opfattelser behøver derfor ikke nødvendigvis at være i strid med eller udelukke hinanden; de kan blot være forskellige vinkler på det samme fænomen. Uklarheden opstår først, hvis man tror, at 'globaliseringen' kan forklares énsidigt ud fra et enkelt aspekt. Så opstår der let en babylonisk forvirring mellem fortalerne for hver deres aspekt.

Der eksisterer allerede en omfattende litteratur om 'globalisering'; den mere tænksomme del gør sig den ulejlighed at skelne mellem forskellige former for globalisering, og nogle forsøger endog at sætte den i et (idé)historisk perspektiv. Jeg vil godt slutte mig til denne bestræbelse ved dels at skitsere en helhedsopfattelse af globaliseringen, dels levere en historisk konkretisering inden for et enkelt af globaliseringens aspekter.

Teoretikerne skelner mellem forskellige former for globalisering, men de er langt fra enige om hvordan. Det skyldes formentlig, at mange af dem er empirisk orienterede. De står over for en mængde data, der på den ene eller den anden måde kan forbindes med 'globalisering', og nu gælder det så for dem om at systematisere disse data i grupper og arter eller bokse og systemer eller typer og kategorier eller på anden måde. Nogle deler dem op i to, andre i tre, fire, fem eller endnu flere. Min metodiske tilgangsvinkel er filosofisk, så jeg anvender som udgangspunkt den Aristoteles-inspirerede dimensionmodel, som I kender så godt fra Jeres egen toårs-ramme. Dimensionsbetegnelserne er andre, men logikken i modellen er den samme:

Der er en ganske overvældende interesse blandt politikere og forskere i at betragte globaliseringen økonomisk, som et resultat af de ændringer, der er sket inden for det globale marked. Marx ville have moret sig over at se, hvor stærk denne interesse er i dag, selv – og måske især – blandt borgerlige politikere. Som bekendt var hans opfattelse, at historiens udvikling i sidste instans blev bestemt af økonomien.

Der er også en klar fokusering på den teknologiske udvikling som en del af globaliseringen, fordi den skaber nogle afgørende fordele på det industrielle, militære og informationsteknologiske område. Marx ville nok fra sidelinien med tilfredshed have konstateret, at hans teori om produktivkræfter er blevet alment accepteret.

Politisk er globaliseringen i høj grad en 'varm kartoffel', hvad enten man tror på, at enhver nationalstat er sig selv nærmest, eller man har mere tillid til internationale institutioner. Handelens og teknologiens grænseoverskridende bevægelser gør det i dag nødvendigt at skabe tilsvarende politiske initiativer.

Der er ikke noget nyt i, at kultur spiller en stor rolle – økonomisk, teknisk/teknologisk og politisk. Den udgør selv et kæmpe og stigende marked, den fungerer som drivkraft for medieindustrien, og den udgør en uundværlig del af enhver politisk bevægelse, der ønsker at overleve på langt sigt. Vores egen statsminister har i sit berømte nytårsinterview fra januar 2002 i Weekendavisen tilsluttet sig Maos forståelse af, at den langsigtede politiske kamp afhænger af, om kulturkampen vindes.

Der er meget mere at sige om alle disse aspekter, men jeg vil nu koncentrere mig om et enkelt – det politiske – og endda indskrænke det lidt mere ved at fokusere på et delaspekt af det politiske, nemlig det retslige.

De mellemliggende mere end 20 år, der er gået, siden 'globalisering' blev et kendt ord, har været særdeles begivenhedsrige. Dengang var Muren i Berlin endnu ikke faldet, og verden var på en mærkelig, men alligevel alment accepteret måde inddelt i to verdener – Øst og Vest – måske med den skan-

dinaviske, socialdemokratiske model som en mellemting. Blandt amerikanske koldkrigere kunne Skandinavien opfattes som en form for kommunisme, medens vi fra sovjetisk side blev opfattet som kapitalistisk. I nogle danskeres selvforståelse havde vi en særlig, nordisk identitet.¹

Det virker ikke nærliggende at opregne kommunismen, socialdemokratiet og den borgerlige retsstat som tre sideordnede, retsteoretiske paradigmer, der udgør reelle valgmuligheder i dag, hvor kommunismen synes kompromitteret og underkendt selv i lande, hvor den indtil fornylig udgjorde selve retssystemets ideologiske kerne.

De østeuropæiske landes hurtige og rykvisse omstilling til borgerlige demokratier med en kapitalistisk markedøkonomi, opløsningen af den sovjetiske supermagt og garant for verdenskommunismen som ideologisk system, og endelig de heraf følgende ændrede vilkår for den tredje verdens lande i international politik, har skabt en tilstand, der løfterigt er blevet betegnet som *Den nye Verdensorden*.²

'Den nye Verdensorden' symboliserer imidlertid ikke nogen éntydig og definitiv orden. Og heller ikke noget nyt. Forestillingen om én verdensorden er tidligt blevet introduceret som en konsekvens af verdensmarkedets etablering i midten og slutningen af 1700-tallet til afløsning af tidligere tiders beko-stelige og uberegnelige røvertogter. Og forestillingen om, at denne orden ikke

¹ Således indleder John Henry Merryman sin *The Civil Law Tradition* uændret 2. udgaven fra 1984 med følgende konstatering: "There are three highly influential traditions in the contemporary world: civil law, common law, and socialist law." De to første indgår i den vestlige, kapitalistiske verden, medens den sidste er (var) gældende i det østlige, socialistiske lande. Han tilkender derudover den 'socialdemokratiske' tradition en særlig stilling, omend fra en lidt speciel skandinavisk vinkel: "It is generally thought, for example, that even in Western Europe the Scandinavian legal systems are a thing apart from both the civil law and common law traditions." (op.cit. 5)

² Udtrykket blev første gang lanceret af den amerikanske præsident Bush senior forud for den første Iraq-krig. Sadam Husseins uprovokerede angreb på oliestaten Kuwait kunne få uoverskuelige konsekvenser for verdenshandelen, og derfor var det i 'verdenssamfundets' interesse at sætte en stopper for invasionen. Selve udtrykket 'verdenssamfundet' eller 'det internationale samfund' fødtes ved samme lejlighed, og kunne da også hente støtte hos FN. Da Bush junior indledte den anden Iraq-krig skete det også i begyndelsen med en ideologisk reference til disse begreber - den nye verdensorden, verdenssamfundet og det internationale samfund - men omstændighederne omkring iværksættelsen af krigen (manipulationen med efterretningsoplysninger, vildledning af offentligheden, forsøg på bestik-kelse af nogle af Sikkerhedsrådet medlemmer og meget andet) har forlængst gjort disse begreber til hule fraser, og de anvendes da heller ikke i videre omfang længere.

blot skulle bestå i det lige varebyttes økonomiske universalisering, men også i en egentlig politisk retsorden, blev allerede udviklet af de tidlige folkeretsteoretikere Pufendorf og Grotius m.fl. i 1600-tallet som alternativ til de grusomme og ødelæggende territorialkrige på det europæiske kontinent.

Sin moderne, ideologiske form fik forestillingen om 'Den globale Verdensorden' med filosofiske bidrag i 1700-tallets slutning. Faktisk var det Kant, som først pegede på det forhold, at man ikke kan løse verdens problemer ved ubegrænset ekspansion - *Go West* - netop fordi verden er en klode, en rund planet. På et eller andet tidspunkt rammer man sig selv i nakken. Filosofisk betragtet kan man sige, at man ikke bare løser sine problemer ved at skubbe dem foran sig, eller ved flygte fra dem, for i sidste instans befinder vi os på den samme, endelige klode, og er derfor henvist til hinanden. Kant skrev om disse forhold i forskellige skrifter, og mest berømt i *Den evige fred*, men mere kendt og politisk vidtrækkende er naturligvis de store erklæringer fra den Amerikanske Uafhængighedskrig og den Franske Revolution. Til trods for deres lokale begrundelsessammenhæng blev begge disse erklæringer formuleret i et ideologisk formsprog med universel gyldighed.

Dannelsen af Folkeforbundet efter 1. verdenskrig og de Forenede Nationer efter 2. verdenskrig havde også til formål at etablere en international retsorden, som for al fremtid kunne erstatte tidligere tiders voldelige konfliktløsninger med retslige, ikke blot på det stats- og folkeretlige, men også det menneskeretlige område. At FN i skyggen af den kolde krig ikke har formået at formulere én menneskerettighedskonvention, men måttet lade sig nøje med to (eller tre, hvis den tredje verdens krav om 'retten til udvikling' tages med), har ikke kunnet fjerne det principielle ønske om énhed og universel gyldighed. Striden har stået om fortolkningerne, ikke om det overordnede mål: at skabe og sikre en international retsorden.

Når derfor 'Den globale Verdensorden' i dag vidt og bredt identificeres med, at den vestlige verden vandt den kolde krig, og at den østlige verden tabte slaget, så er det mere en efterklang af koldkrigens retorik end en nøgtern karakteristik af en ny strategisk situation. De grundlæggende interesser og retskrav, der lå bag adskillelsen af de forskellige konventioner, er nemlig ikke forsvundet ved krigens afslutning. De eksisterer fortsat - som legitime krav om økonomiske, sociale og kulturelle rettigheder og som ret til udvikling - og de vil vedvarende udøve et legitimationspres på den 'retsorden', sejrherrene i den kolde krig nu ellers mente sikret. Nissen flytter med, og måske i en for det borgerlige retssystem langt farligere skikkelse, fordi de

retskrav, den symboliserer, nu ikke længere kan holdes for døren under henvisning til, at de repræsenterer en ydre fjende.

Det er nok rigtigt, at den vestlige verden 'vandt krigen', men den fik samtidig et ansvar på halsen, som kan vise sig mere ubekvem end krigens omkostninger. Det gælder naturligt nok i første omgang kravet om økonomisk og teknologisk hjælp. De nye demokratier er sårbare, fordi deres omstilling til en fri markedsøkonomi i begyndelsen uundgåeligt ledsages af smertefulde sociale og kulturelle konflikter. Både af hensyn til de individer, der må lægge ryg til denne omstilling, og til faren for et reaktionært tilbagefald til tidligere tiders mere autoritære styreform, har vi en både moralsk og en politisk interesse i at yde bistand. Omfanget af en sådan bistand er kolossal. Det er jo ikke gjort med en ny Marshall-hjælp til de østeuropæiske og tidligere sovjetiske lande (der nu i øvrigt synes at klare sig udmærket). Hjælpen må også omfatte den tredje verden, hvis fejludvikling ikke mindst skyldes den tidligere rivalisering mellem Øst og Vest. At skabe en mere retfærdig, mere lige, mere fair fordeling af verdens rigdomme og ressourcer på globalt plan kan ikke længere skubbes ud i en fjern fremtid under henvisning til 'strategiske interesser'. Skal der overhovedet være nogen mening i at tale om 'strategi' i den nuværende situation, må det være på menneskehedens vegne: Hvordan bærer vi os ad med at sikre vores indbyrdes afhængige fremtid? Og i svaret på dette spørgsmål ligger den tungeste byrde på den del af verden, som ejer og forbruger ufatteligt meget mere end det store flertal.³

Men ansvaret er ikke kun et spørgsmål om hjælp, og omkostningerne er ikke kun økonomiske og teknologiske. Ansvar har også en politisk og en kulturel side, som måske er endnu sværere at honorere. Når den ydre fjende er forsvundet eller har overgivet sig, forsvinder også de gode grunde til den indre militarisering og politiske undertrykkelse. Magthaverne kan ikke længere dække sig ind under 'statsræson' og 'realpolitik', men må til at tage demokratiet alvorligt. Borgernes rettigheder er ikke kun en formsag, og borger-

³ Mange politologer har hæftet sig ved den øjensynlige modsætning, der er i den nuværende amerikanske udenrigspolitik mellem 'realisme' og 'idealisme'. På den ene side er den indiskutable, overordnede ræson i amerikansk udenrigspolitik at sikre amerikanske interesser i alle henseender – politisk, økonomisk, kulturelt. På den anden side advokerer den nuværende regering for en idealisme på vegne af 'demokratiske værdier', der mere minder om 'de store erklæringer' eller endog om tidligere præsident Carter (der blev latterliggjort og ydmyget af den fløj i amerikansk politik, der nu har magten).

nes tålmodighed med statsmagten bliver tydeligt mindre, når den ydre fjende er væk.⁴

Behovet for at værne om sin kulturelle egenart og identitet, der ofte er kommet til udtryk i racisme og etniske konflikter, må givetvis også finde en form, der svarer til erkendelsen af et globalt skæbnefællesskab. Vi er ikke kun borgere, men også verdensborgere. Der er formentlig intet, der kan ændre ved den kendsgerning, at verdenssamfundet og dets internationale institutioner er bygget op omkring politiske og kulturelle normer, der har deres oprindelse i Vesteuropa. 'Demokrati' er blevet en adgangsbillet til det internationale samkvem og jorden rundt går statsmænd klædt som engelske gentlemen med jakke og slips. I den såkaldt 'nye verdensorden' må denne eurocentrisme (og dens afløser – den amerikanske 'kulturimperialisme') afløses af en mere jævnbyrdig kulturel udveksling og respekt for kulturelle forskelle. Det vil skabe angst og spændinger, fordi egne normer ikke længere er så sikre og trygge og indiskutable som hidtil. Den oplevelse har den tredje verden allerede levet mere eller mindre ufrivilligt med i flere århundreder, og oplevelsen afprøves i disse år tillige i de østeuropæiske og tidligere sovjetiske lande. Skal der være nogen mening i ønsket om at skabe et reelt fællesskab mellem verdens folk, må denne énsidige kulturpåvirkning blive erstattet af en gensidig udveksling, ikke blot af kulturelle normer, men også af retslige principper.

Meget vil afhænge af, om USA, der ofte og gerne udtaler sig på 'verdenssamfundets' vegne, vil opgive sin enegang i international politik og forpligte sig på en international retsorden. Under og efter 2. verdenskrig spillede USA en betydelig rolle i afviklingen af kolonialismen⁵ og kunne med en vis ret kalde sig 'den frie verdens leder' – en garant for national uafhængighed og

⁴ Historien må vise, om de seneste års opblussen af 'terrorisme' udvikler sig til en ny, varm krig, og hvor længe den i givet fald varer. Men det står allerede klart, at de vestlige, borgerligt liberale og konservative regeringer i stigende omfang anvender det nye 'truselsbillede' som grundlag for og legitimering af begrænsninger af borgerlige rettigheder.

⁵ I det historiske tilbageblik på 2. verdenskrig glemmes det ofte, at de europæiske kolonimagter – især England og Frankrig – ikke kun kæmpede mod nazismen og fascismen (og senere kommunismen), men også for en genopretning af deres kolonimagt. Til Churchills og de Gaulles åbenlyse irritation havde Roosevelt større tillid til Stalin på dette område, og han saboterede gentagne gange Churchills forsøg på at tegne et verdenskort for efterkrigstiden, der cementerede kolonialismen.

demokrati.⁶ Så længe Sovjetunionen eksisterede og international politik befandt sig i en tilstand af 'kold krig' var dette lederskab bredt accepteret, og demokratierne i Nordamerika og Vesteuropa underbyggede deres enhed og fællesskab politisk, økonomisk, militært og kulturelt. Det samme gjaldt – omend på andre betingelser – forholdet mellem de stater, der udgjorde 'øst-blokken'. Efter den kolde krigs ophør har disse enheder slået revner. De var et produkt af to verdenskrige og af den kolde krig, som fulgte efter. I 1989 blev alt dette – med Murens fald – fortid. I stedet trådte *en anden fortid*, der har langt dybere, historiske rødder. Nogle af dem er etniske, religiøse og kulturelle; andre er nationale, økonomiske og politiske; men nogle af dem er også retslige.

USAs særstilling i verden i dag drager næring af alle disse rødder, men mest kontroversiel er måske den retslige. Trods den højt profilerede tale om 'demokrati' og 'menneskerettigheder' som universelle værdier, USA har ret til at påtvinge andre nationer, er USA ikke selv villig til at forpligte sig på international ret. Et blik på retshistorien kan give en (del af en) forklaring på dette forhold.

Da USA fik sin selvstændighed fra England og skulle opbygge sit eget retssystem, skete det i en broget proces ved overtagelse af den engelske common law, tilpasset amerikanske forhold. Resultatet blev en demokratiforståelse af Lockesk tilsnit; de centrale kerneværdier er privat ejendomsret og personlig uafhængighed, minimalstat og oplyst egeninteresse. Disse værdier er mere eller mindre indforståede, også når talen går på 'demokrati' og 'menneskerettigheder'; de udgør så at sige en kode til forståelsen af, hvad 'demokrati' og 'menneskerettigheder' *i det hele taget* betyder. Ud fra den forståelse er der intet selvmodsigende i på samme tid at advokere for 'demokrati',

⁶ Heri lå en betydelig portion idealisme, men det er naivt at se væk fra, at det også var i USAs egen soleklare interesse. Kravet om national uafhængighed kunne bruges til at *downsize* de europæiske stormagter, så de ikke kunne matche USAs nye rolle som den vestlige verdens mest indflydelsesrige nation. Og kravet om demokrati var tillige en bølgebrøder for en kapitalistisk organiseret verdenshandel, der åbnede verdensmarkedet for amerikanske varer og investeringer. Der er desværre talrige eksempler på, at USA har set stort på den nationale uafhængighed – ja direkte undergravet den – når den stred mod ensidige, amerikanske økonomiske eller politiske interesser..

'menneskerettigheder' og 'America first'. Det er, som Locke sagde: "I begyndelsen var Amerika".⁷

Det er denne common law inspirerede tankegang, som i dag skiller USA og Europa⁸- og USA og det meste af verden.⁹ I den kolde krig var der ikke plads til den slags subtiliteter, men i dag træder forskellen på common law og civil law i forgrunden som kode til forståelsen af international politik. Og til forståelsen af, hvad menneskerettigheder egentlig er, og hvordan de kan forsvares.

Som teoretisk grundlag for en global retsorden er den europæiske civil law tradition bedre egnet end den amerikanske form for common law. Årsagen er den enkle, at civil law tager udgangspunkt i det politiske fællesskab, helheden og det almene vel, medens common law værner om det private individ, ejendomsretten og egeninteressen.

Den amerikanske journalist Robert Kagan har i sin bog *Paradiset og magten. Amerika og Europa i den nye verdensorden* skildret dette modsætningsforhold fra amerikansk side som en modsætning mellem europæisk idealisme og amerikansk realisme, men der føjes mange andre karakteristika til, som efterlader det indtryk, at europæerne er sofistikerede, intellektuelle og verdensfjerne, medens amerikanerne er ligefremme, pragmatiske og parate til at gøre arbejdet – også når europæerne tænker sig om.

Kagan har mange gode pointer i sin elskværdige kritik af Europa. Men lige netop hvad den globale verdensorden angår, står Europa i dag på bedre fod med 'det internationale samfund'. Det gør vi ikke mindst, fordi vi har vist, at vi er villige til at løse konflikter fredeligt gennem internationale insti-

⁷ I moderne tid kan formuleringen måske ændres til: "Amerika er overalt". Globaliseringen er jo i høj grad et amerikansk præget fænomen, der politisk, økonomisk og kulturelt overfører amerikanske standarder til resten af verden – lige som tidligere England og Frankrig eksporterede deres politik, økonomi og kultur til resten af verden. Det problematiske ved denne form for globalisering er – blandt meget andet – at den lider af en form for semiotisk indavl. Den vil kun kendes ved det, den selv i forvejen kender. Derfor må enhver by med respekt for sig selv have en McDonald restaurant. Den største af slagsen findes i Beijing

⁸ Accepten USA's lederskab har aldrig været uproblematisk. Stærkest har oppositionen været fra venstrepartier i de europæiske parlamenter, men der har også været en modstand fra 'kulturkonservative', der følte afsky for det amerikanske demokrati.

⁹ Både i FN og i andre internationale fora står USA ofte alene, støttet af nogle mere eller mindre inferiøre småstater, der belønnes økonomisk for deres støtte. Det er blevet så påfaldende, at både amerikanske medier og politikere nævner det som et problem – for USA. Eksemplerne på denne enegang er talrige og – med USAs politiske tyngde – et problem for resten af Verden.

tutioner som f.eks. FN, medens USA hele tiden forbeholder sig en særlig rets-
stilling.